

dr. sc. Božidar PETRAČ

Društvo hrvatskih književnika

SUDETIN MOR*

U hrvatskoj književnosti teško ćemo susreti pripovijest koja bi s toliko liričnosti, raspoloženja i osobite osjetljivosti imala premca u ukupnom našem proznom stvaralaštvu. Posebno u doba njezina postanja, u dvadesetim godinama, kada se velika većina naših prozaika odlučuje za prozne teme i izraz koji će nastojati svoju podudarnost naći u provjerljivoj životnoj stvarnosti, odnosno, koja će najvećim dijelom odgovoriti socijalno-političkim zahtjevima svoga vremena. Ma kako joj odrednica fantastičnosti pokušala zadati okvire fantastične prozne vrste, prije bi se moglo reći da Sudeta poseže za romantičnom pričom, koristeći se iskustvima i postupcima sentimentalne književnosti, obrađujući temu nedostižne i neostvarive ljubavi. Dijelom bi se ta pripovijest mogla pripisati Sudetinoj ranoj spoznaji da se osobna ljubav neće moći ostvariti, dijelom, pak, stanju njegove egzistencije. Sudeta inače našu književnu kritiku nije osobito zanimao kao prozni pisac, iako je u njegovoj ostavštini ostao niz proznih pokušaja. Pripovijesti koje je napisao uglavnom ostaju na razini sentimentalnih, socijalno obojenih sadržaja, a ponegdje, uočljivi su i elementi začudnosti fantastične provenijencije, poput pripovijesti *Semin Stanković: Duša*, koju je objavio 1924. u "Luči". Ona donekle podsjeća na Poeova *Williama Wilsona*, i uopće na motiv dvojnika u literaturi. Pripovijest *Narodni mučenik* (Luč, 1925.), odnosi se na bijedne političke prilike i paskvila je "seljačkoga rodoljublja" i političkih spletki. Većina, pak, drugih Sudetinih proznih sastavaka ostala je nedovršena ili samo skicirana. Iz nekih pisama vidljivo je da je čitao Zolu. Možda upravo odatle proizlazi i njegova želja da napiše jedan roman o životu hrvatskoga učitelja, koji bi sigurno imao u sebi dosta autobiografskih crta, pa je čak i građu prikupljao, služeći se, gotovo, metodologijom naturalista, te konzultirao arhivske dokumente i bilježio potrebne podatke. Roman, ipak, nije uspio napisati.

Đuro Sudeta je, dakle, melankolični pjesnik bez određenih pjesničkih programa, sentimentalni pripovjedač s ponekim elementima fantastičnoga, a željom, realistički pisac. Kakve je naravi *Sudetin Mor*? Nema u toj fantastičnoj lirskoj himnodiji prirodi, čistoći i ljubavi ni traga Poeu, Hoffmanu, Bertrandu, Baudelaireu ili nekom drugom piscu koji bi u pogledu zadiranja u neobično, čudesno ili fantastično mogao biti Sudetin uzor. Sudeta u pismu od 29. srpnja 1926. piše bratu Mati: "Stvar je pisana spontano i na dušak. Istina, možda podsjeća na Hamsuna; ja sam kod Hamsuna čitao Evu i još nešto - ne sjećam se; - no to bi bio možda kolorit same priče, jer, usprkos veličini Hamsunovoj - evo, vidiš, ja Hamsuna, skoro ni čitao nisam, a ako sam, i što sam čitao, bilo je to u djetinjstvu. Za kontrapunkt kompozicije uzeta je priča narodna o *moru* ili *vukodlaku* i, dabome, za mjesto uzeta je šuma (vlastelinova kći - (romantika) i miješanje zbilje i fantazije zajedno), što možda, i zato, daje utis *hamsunovski*, jer je njegov Pan lokaliziran, valjda, na isti način. Da sam baš uzeo *Mor* za obradbu, potaknulo me i tebi poznato pričanje naše majke o *vukodlaku*. Toliko o genezi same priče".

Iz jednoga drugoga pisma slijedi da je Sudeta svoju pripovijest osudio na literarnu smrt, jer da su mu se mnoge stvari činile naivnima, nemotiviranima, u čvrstu uvjerenju, s lošim djelima da nema kompromisa. U pismu Ivi Horvatu od 15. siječnja 1927. piše: "Što kanim s *Morom*? Ja ništa. To je neka priča, koju sam napisao pred godinu dana i bacio ali je našao moj brat, pa bi htio da je štampa

kao novinski podlistak, a poslije kao knjigu". Ipak, te Sudetine riječi treba prihvatiti uvjetno, ali da mu se činila suviše naivnom, jednostavnom i lišenom čvrste prozne strukture u koju je, željom realist, vjerovao, to bi zacijelo mogla biti istina.

Vidjeli smo da Maraković pripovijest spominje uz ekspresionizam. U doba njezina postanja ekspresionistička struja u hrvatskoj književnosti bila je vrlo jaka i utjecajna. Međutim, u pripovijesti nema posebnih sastavnica koje bi upućivale na ekspresionističke zasade grča, grimase i krika. U središtu pripovijesti nalazi se priča slična uobičajenim sentimentalnim o nesretnim i nedostižnim ljubavima, u kojoj je, osim toga, vrlo važna socijalna pripadnost, kao jedna od bitnih prepreka njezina ostvarenja. Ne može se prešutjeti tradicija sentimentalnoga romana 18. i 19. st., od Fieldingova *Josepha Adrewsa*, do Richardsonove *Pamele*. No, *Mor* se ne temelji na pravocrtnom pripovijedanju, pače, odstupa od njega. I dok se u tzv. sentimentalnoj književnosti unaprijed znalo što će se s glavnim likovima dogoditi, i kako će uza sve zapreke završiti (na čemu se i temelji poetika tradicionalnoga romana), *Sudeta* odustaje od takva tipičnoga završetka. On čitatelju ostavlja da sam izgradi kraj, uz navještaj da se želje njegovih glavnih likova nisu mogle ostvariti. Odnosno, kada je srcima napokon dopušteno da izaberu po svojoj volji, postaje prekasno. Fantastični, paralogični i parakauzalni elementi utječu na svijest likova, i oni dobro znaju da se u toj fatalnoj "igri" ništa ne može i neće promijeniti. Koliko god se ispreplitali realistički i fantastični elementi, čini se, da je *Sudeta* svoje likove, bez obzira na njihove socijalne odrednice, lišio društvenih okvira, i njihovoj ljubavi nisu prepreka usustavljene granice stvarnoga, građanskoga svijeta, nego do metafizičkih razmjera izdignuti iskustvo i osjećaj sudbine, tragičan osjećaj života, u kojem se izostanak ljubavnoga ispunjenja opravdava i traži u fatalnosti. Pripovijest zaista izmiče mogućnostima svrstavanja i nekoversnoga klasificiranja; možda je to intimni, autobiografski, neobičan zapis vlastitoga egzistencijalnoga stanja; možda apoteoza prirodi, idiličnosti i čistoći koje je u doba grubih nasrtaja tehničkih i materijalnih interesa bezuspješno održati; lirski, suptilna opomena da između svijeta duše i svijeta računice nema i ne može biti kompromisa; ili, jednostavno, čisti lirski izlet velikoga umijeća i dubokoga proživljavanja, negdje na granici stvarnosti i fantastike. Prozna poema u kojoj se u svoj dosljednosti stapaju život i smrt, priroda i Nebo, radost i tuga, pjesnikove zore i sutoni. *Mor* je himna gotovo svetačke fascinacije Božjom nazočnosti u prirodi i ljudskoj nesavršenosti i sakatosti, koju tek Stvoritelj može izliječiti. Cijela je priroda personalizirana, sve su njezine pojave poosobljene, čovjek pak, želi li ostvariti sklad u sebi, s drugima, s prirodom i s Apsolutom, u *idealnom krajoliku*, u *onkraj*u svoje egzistencije tek doživljuje svoje smirenje, svoju potpunost, svoju puninu. Ljubav *Mora* i *Šu* projekcija je idealnoga u ljudskim odnosima, smještena u čistoću *Sudetina* zamišljena *Edena*. Ta i takva ljubav postaje nedostižnom, kada se čovjek suprotstavlja Božjem redu stvari, kada slama prirodni Božji poredak i kada nije u stanju proniknuti smisao svoje egzistencije i blizinu Božje prisutnosti. Kada izvorne poticaje vlastita srca pretpostavlja sitnim računicama, probitcima i neposrednoj koristi. Kada se ljudsko djelo osovljuje na vlastite noge i traži uporište samo i jedino u svojoj, ljudskoj, logici, zanemarujući Božje djelo i logiku.

Fantastična pripovijest *Mor* ne može se i ne smije gledati izvan njegova ukupnoga pjesničkoga opusa, koji u cijelosti potvrđuje *Sudetinu* posebnost u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća. *Sudeta* je, poput asiškoga *Sirotana*, sve s ljubavlju nastojao prihvatiti, i bol, i smrt, koju je svakodnevno osjećao, i to s jednostavnošću i skrušenošću svoga srca. Nipošto se ne može pretjerati, kaže li se da je *Sudetin Mor* nadahnut istim onim duhom kojim je sv. Franjo ispjevao svoju *Pjesmu stvorenja*.

Bilješke:

* Referat pročitan na stručnom skupu (u organizaciji Matice hrvatske Koprivnica) u Koprivnici 26. travnja 2003. u prigodi obilježavanja 100. obljetnice rođenja Đure Sudete

Zdravko SELEŠ
Društvo hrvatskih književnika

KAJKAVSKA LIRIKA ĐURĐEVAČKE PODRAVINE

1. POČECI PODRAVSKE KNJIŽEVNE DJELATNOSTI I USMENA (NARODNA) KNJIŽEVNOST

*K*ada govorimo o počecima književne djelatnosti na području đurđevačke Podravine, najuputnije je navesti ono što je o tome pisao Miroslav Dolenc Dravski, jedan od najboljih i najupornijih proučavatelja podravske književne teme. U *"Podravskoj grudi"*, br.2/1980., on kaže: "U koje vrijeme zapravo da stavimo početke podravske književne djelatnosti? Po meni, počeci podravske književne (bolje rečeno: pismene!) djelatnosti padaju u srednji vijek (1334. ima pisanih naznaka o nekim našim, podravskim mjestima). Bilo kakova književna djelatnost (ili pak samo djelatnost puka pismenosti!) odvija se unutar crkvenih zidina, budući da su u to vrijeme crkveni ljudi jedini pismeni i obrazovani. Valja isto tako suponorirati da se u ovim našim kvadrantima bila razvila takozvana usmena (narodna) književnost te za neke narodne pripovijetke, poslovice i druge književne vrste možemo slobodno uzeti starost od jednog tisućljeća. Koliko je ta hipoteza smjela, toliko je i opravdana, jer neki stari oblici u zabilježenim pjesmama upućuju da vuku korijene iz slavenske prapostojbine." Kako je turska opasnost za Podravinu, koja je bilo dijelom Vojne krajine, značila, kao i za najveći dio Hrvatske, smanjenje mogućnosti za onu vrstu civilizacijskog napretka koji rađa kulturno i književno djelovanje, to je, sve do sredine 19. stoljeća, književna riječ u Podravini usmenog karaktera. Zbog toga je vrlo značajna djelatnost sakupljača i zapisivača koji su od kazivača i pripovjedača zabilježili razne primjere usmenog stvaralaštva.

Ovim je prostorima prokrstaro dr. Vinko Žganec, a i drugi sakupljači, a od domaćih je interes za usmenu književnu baštinu već u 19. st. pokazao ilirac Ferdo RUSAN, a u 20. st. Virovci Pero LUKANEC, prof. Franjo Viktor ŠIGNJAR, dr. Josip ŠIROKI, etnomuzikolog Franjo ŽIDOVEC iz Đurđevca, prof. Petar GRGEC iz Kalinovca/Batinski, slikar Josip TURKOVIĆ IZ Đurđevca, Željko KOVAČIĆ iz Podr. Seseva,